

Technológiai determinizmus

Marshall McLuhan

Woody Allen *Annie Hall* című klasszikus filmjének (1977) egyik jelenetében a Diane Keaton és Woody Allen által alakított szereplők a mozi pénztára előtt állnak sorban, miközben a hátuk mögött egy férfi szónokol általánosságban a filmekről, és konkrétan Marshall McLuhan elméleteiről. Amikor a felháborodott Allen félbeszakítja a monológot és szembeszáll a férfi véleményével, az öntudatosan kijelenti, hogy a Columbia Egyetemen egy *TV, Média és Kultúra* című szemináriumot vezet. Ekkor maga Marshall McLuhan jelenik meg a vásznon és megerősíti, hogy a férfi egy szót sem ért McLuhan munkásságából. Később hozzáteszi: kész csoda, hogy ez az ember egyáltalán taníthat.

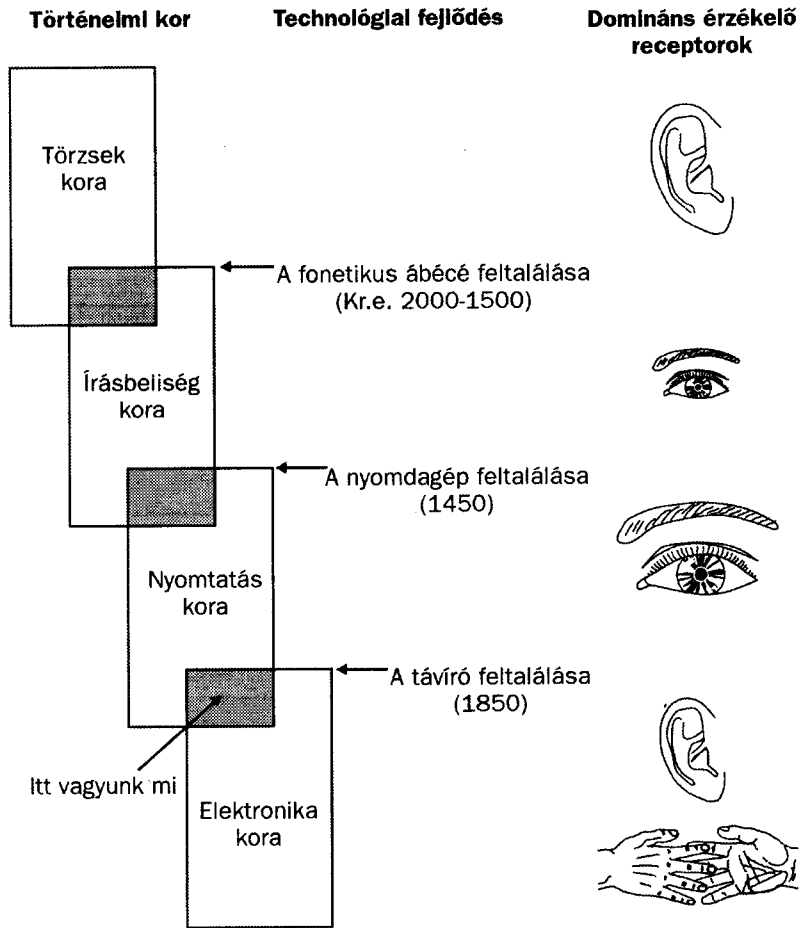
Ez a képzelet szötte jelenet azért hatásos, mert a nézők közül sokan ismerték már McLuhant és elméleteit. A *Playboy* terjedelmes interjút közölt a kellemes természetű kanadaival, és a fényképe megjelent a *Time* magazin címlapján is. A Torontói Egyetem Kulturális és Technológiai Központjának vezetőjeként McLuhan a média kegyeltje volt, egyetemi tanárként úgy tudta előadni forradalmi elképzeléseit, hogy az széles tömegek fantáziáját ejtette foglyul.

Az alapvetően angolszász irodalmi ismeretekkel rendelkező McLuhan a médiával és a kultúrával kapcsolatos tanulmányainak kezdetén saját bevallása szerint leginkább egy olyan vak emberhez hasonlított, aki botjával szerteszét hadonászva próbálja feltérképezni a média környezetének természetét. Elméleteire úgy utalt, mint „puhatolózásokra”, melyek a tapogatózó „műszaki analfabéta” gyenge próbálkozásai csupán. Mindezek ellenére McLuhan mondanivalója profétikusnak bizonyult. Valahányszor a munkájáról faggatták az „elektronikus kor bölcsét”, hallgatóinak mindig azt mondta, hogy egy különleges történelmi korban élünk. Az új elektronikus média gyökeresen megváltoztatja az emberek gondolkodását, életét és cselekedeteit. Egy forradalom tanúi vagyunk, bár a legtöbben már tudatában vagyunk annak, hogy a világ soha nem lesz már ugyanaz.

KOMMUNIKÁCIÓS TALÁLMÁNYOK: A TÖRTÉNELEM SÚLYPONTJAI

McLuhan négy periódusra vagy korszakra osztotta az emberiség történelmét: a törzsek kora, az írástudók kora, a nyomtatás kora és az elektronika kora. Azt állította, hogy az egyes korszakok közötti átmenet sem fokozatosságot, sem fejlődést nem mutatott; a kommunikációs technológia új találmányai mintegy korszakról korszakra tördelték a világot. A 23.1 ábra szemlélteti a kanadai professzor történe-

lemszemléletét. Amint látjuk, McLuhan úgy gondolta, hogy mi, akik a huszadik században születünk, a történelem csúcspontján élünk.

23.1 ÁBRA: Marshall McLuhan történelmi médiatérképe

McLuhan szerint a fonetikus ábécé, a nyomdagép és a távíró voltak azok a legfontosabb találmányok, amelyek megváltoztatták az emberek életét a Földön. Meggyőződése szerint maguk a feltalálók aligha voltak tisztában azzal, hogy találmányaik forradalmasítani fogják a társadalmat. Ám ha McLuhan szemüvegén át néznénk a történelmet, ráébrednénk, hogy a fonetikus ábécé röpitette az emberiséget az írásbeliség korába, és Gutenberg nyomdagépe vezetett el az ipari forradalomhoz.

A nyugati kultúra elmúlt háromezeröt száz éve során a társadalomtudósok egyáltalán nem vettek tudomást a média (a beszéd, az írás, a nyomtatás, a fényképészet, a rádió vagy a televízió) hatásairól. Még ma, az elektronikus forradalom korában is kevés jelét adják a tudósok annak, hogy képesek lennének felhagyni ezzel a hagyományos struccpolitikával.¹

Alig van tudós, aki tudatában lenne, állítja McLuhan, hogy ma a harmadik radikális áttörés korát éljük. Bármilyen választ is kapott Samuel Morse, amikor először kopogta le a távíróján, hogy „Mit alkotott az Isten?“, a válasz biztosan nem jelezte előre azt a társadalmi felfordulást, amit az elektronikus média okozott.

MIKÖZBEN ALAKÍJTJUK ESZKÖZEINKET, AZOK IS FORMÁLNAK BENNÜNKET

McLuhan elméletének lényege a technológiai determinizmus, amely szerint a technikai találmányok mindig kulturális változást vonnak maguk után. Míg Marx gazdasági determinizmusában a *termelési* módokban bekövetkező változások határozzák meg a történelem menetét, McLuhan arra a következtetésre jutott, hogy elsősorban a *kommunikáció* módjainak különféle változatai alakítják emberi létünket.

A kommunikációs újítások kulcsszerepébe vetett hit nem McLuhantól ered. A lakatlan területeken keresztül húzódó vasútvonalak hatására felfigyelve, egy másik kanadai, Harold Innis már korábban megjegyezte, a társadalmi érintkezés lehetőségeinek hirtelen kiszélesedése kulturális felháborodást von maga után. McLuhan kijelentésének újszerűségét az adja, hogy a kommunikációs csatornák a kulturális változások elsődleges okai. Családi élet, munkahely, iskola, egészségügy, barátság, keresztény gyakorlat, pihenés, politika – semmit nem hagy érintetlenül a kommunikációs technológia. Míg Emerson az intézményt tartotta „az ember meghosszabbított árnyékának“, McLuhan már magabiztosan állította, hogy a kulturális intézmények az emberi találmányok – azon belül is elsősorban az ábécé, a nyomdagép és az elektronikus média – meghosszabbított árnyékai. Mint minden gondolatát, ezt is frappáns formába öntötte: „Miközben alakítjuk eszközeinket, azok is formálnak bennünket.“

Szóval ahelyett, hogy mi irányítanánk a gépeket, azok irányítanak bennünket? Elég félelmetes gondolat.

McLuhan azért tekintette a kommunikációs találmányokat kulcsfontosságúaknak, mert úgy vélte, hogy a médiatechnológiai újítások valamennyi formája valamiféle emberi képesség kiszélesítése. Ahogy a könyv a szem kiterjesztése. A kerék a láb, a ruházat a bőr, az elektromos áram (különösen a számítógép) a központi idegrendszer kiterjesztésének tekinthető. Ezekből a példákból is látható, hogy McLuhan kerüli a média szigorú értelemben vett definiálását. A média lehet bármi, ami felerősít vagy megerősít egy szervet, érzetet vagy funkciót. A média nemcsak elérhetőségünket és teljesítőképességünket növeli, hanem szűrőként is funkcionál társadalmi létünk szervezésében és értelmezésében.

A MÉDIUM MAGA AZ ÜZENET

McLuhan meg volt róla győződve, hogy életmódunk elsősorban annak függvénye, hogy miként dolgozzuk fel a különböző információkat. A fonetikus ábécé, a nyomdagép és a távíró azért jelentett fordulópontot a történelemben, mert megváltoztatták az emberek saját magukról és a világról alkotott gondolkodását. Tom Wolfe, a tömegkultúra ismert elemzője, így összegzi McLuhan téziseit:

Az új technológiák... gyökeresen megváltoztatják annak módját, ahogyan az emberek öt érzékszervüket használják, ahogyan a dolgokra reagálnak, és így az egész életünket, sőt az egész társadalmat is. Nem számít, hogy mit közvetít egy médium, például a televízió... éppúgy kaszabolhatják egymást napi húsz órában szadista cowboyok... mint ahogy Pablo Casals zümmöghet a csellóján.²

McLuhan szűkszavúbban fogalmaz: „A médium maga az üzenet.”

McLuhan tanítványai máig vitatkoznak arról, hogyan értette mesterük ezt a látszólag egyszerű képletet. Néha úgy tűnt, mintha arra utalna, hogy teljesen lényegtelen, milyen szavakat választunk („Bármely médium tartalma vagy üzenete csak annyira fontos, mint a felirat egy atombomba csomagolásán.”). Máskor meg jelentőséget tulajdonított a szimbólumoknak („Nem azt állítom, hogy a tartalomnak nincs szerepe, csak azt, hogy ez a szerep határozottan alárendelt.”). Bárho- gyan is gondolta, nyilvánvalóan meg volt róla győződve, hogy maga a médium többet változtat az emberen, mint az általa közvetített üzenet együttevée. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a médium tartalma „olyan, mint egy szaftos húsdarab, amit a betörő azért ad a házórző kutyának, hogy elterelje vele a figyelmét.” Ugyan- azok a szavak szemtől szemben kimondva, nyomtatásban megjelenítve, vagy a televízióban három különböző üzenetet közvetítenek.

Az *üzenet* [message] szó egy olyan szójátékra ad lehetőséget, amely jól illusztrálja McLuhan azon meggyőződését, hogy a média valósággal átgyűr bennünket. „A médium *masszázs* [massage]” – állította. A szójáték egy megtermett masszőr ké- pét vetíti elénk, aki agyba-főbe püföli páciensét, ahelyett, hogy finoman dörzsöl- getné annak hátát. A televízió felizgatja a nézőket. A viharos hatvanas éveket egy másik szófordulattal jellemezte: „A médium a tömegek kora [mass-age]”. McLuhan nyilvánvalóan jól szórakozott ezeken a szójátékokon, ám mögöttes tartalmukat komolyan gondolta. A kommunikáció elsődleges csatornája – legyen az szóbeli,

írott vagy elektronikus – megváltoztatja annak módját, ahogyan észleljük a világot. Minden korban a domináns médium uralkodik az embereken.

A MÚLT VIZSGÁLATA: A TÖRTÉNELEM ELEMZÉSE A MÉDIA SZEMSZÖGÉBŐL

McLuhan a technológiai determinizmusról szóló elméletét az emberi történelem alakulásának a média szemszögéből történő vizsgálatával támasztotta alá.

1. Törzsek kora: a történelem akusztikus fejezete

McLuhan szerint a törzsi falu egy olyan akusztikai hely volt, ahol a hallás, a tapintás, az ízlelés és a szaglás érzékszervei sokkal fejlettebbek voltak, mint a látás képessége – a jobb agyfélteke volt a dominánsabb. A fül volt az uralkodó érzékszerv: elég volt hallani valamit ahhoz, hogy az ember elhiggye. Ennek a szóbeli kultúrának a tagjai képtelenek voltak felvenni a külső szemlélő szerepét, a cselekvés és az érzelmi reakció egyidejűleg történt. Sokkal inkább a csoporthoz való alkalmazkodás volt a norma – és nem az elkülönülés.

McLuhan azt állította, hogy ezeknek a „primitív” embereknek gazdagabb és összetettebb volt az életvitelük, mint írástudó leszármazottaiké, mert a fül – a szemmel ellentétben – képtelen megszűrni az őt érő ingereket.

Az emberek törzsi közösségekbe szerveződtek, mivel információikat az élő beszédből merítették... és mivel az élő beszéd sokkal telítettebb érzelmileg, mint az írott szöveg – a hanglejtés olyan érzelmeket közvetít, mint a düh, az öröm, a bánat, a félelem – a törzsi ember sokkal természetesebb és szenvedélyesebb volt.³

Aztán valaki megalkotta az ábécét.

2. Az írásbeliség kora: egy vizuális nézőpont

McLuhan azt írta, hogy a fonetikus ábécé bombaként csapódott a hangok világába, és hirtelen a látás került az érzékelés hierarchiájának a csúcsára. Aki tudott olvasni, az a fülét szemre cserélte. Természetesen az olvasó nem köteles egyetérteni, ami csak alátámasztja McLuhan megállapítását, miszerint a bal félteke saját „nézőpontja” új lehetőségként kínálkozik egy vizuális társadalomban. Az író és az olvasó egyaránt különvlik a szövegtől. Az írni-olvasni tudás az embereket a kollektív törzsi együttlétből a „civilizált” elkülönülésbe rekesztette ki. Az írás lehetővé tette az emberek számára a törzs elhagyását anélkül, hogy az információáramlásból kimaradnának.

McLuhan azt is feltételezte, hogy a fonetikus ábécének köszönhetően a vonal lett az élet rendezőelve. Az írott szövegben összefüggő, rendezett sorokban követik egymást a betűk. Ez a lépésről-lépére haladó lineáris sorozat szolgál a logika alapjául. McLuhan szerint, mikor az írni-olvasni tudók azt mondják, „ez nem következik abból, amit mondasz”, úgy értik, hogy „nem logikus, amit mondasz”. Úgy vélte, hogy a fonetikus ábécé feltalálása segítette elő a matematika, a természettudományok

és a filozófia hirtelen felbukkanását az ókori Görögországban. A gyarmatosított Afrika politikai eszmélését hozza fel bizonyítékként arra, hogy az írás-olvasás elterjedése idézte elő a fül szemre történő cseréjét, ami az olvasót elszigetelte. Amint az elnyomott népek megtanultak olvasni, önállóan gondolkodókká váltak.

3. A nyomtatás kora: az ipari forradalom prototípusa

Miután a fonetikus ábécé lehetővé tette a vizuális kapcsolattartást, a nyomtatás széleskörben elterjesztette azt. *The Gutenberg Galaxy* [A Gutenberg Galaxis] című könyvében McLuhan azt írta, hogy az egyenként szedhető betűnek az ismételhőség a legfontosabb tulajdonsága, és az eladott százezres példányszám azt sugallja, hogy igaza is van. Az egyforma árucikkek tömegtermelését lehetővé tevő nyomdát McLuhan az ipari forradalom előfutárának nevezte.

Ugyanakkor rámutatott Gutenberg találmányának előre nem látható mellékhatásaira is. Az állandóan változó regionális nyelvjárások egy egységes nemzeti nyelvvé olvadtak össze, ami a nacionalizmus megszületéséhez vezetett. A nyomtatás nemcsak a Gutenberg Bibliát isteníttette, hanem minden írott szót. A sajtóprés a szavakat Igévé változtatta, és McLuhan az írni-olvasni tudókat a propaganda „balekjainak” bélyegezte. Ám a technikai újítás legjelentősebb következményének a társadalom pró darabokra hullását tartotta:

A nyomtatás, a pontos másolás eszközeként megerősítette és hangsúlyosabbá tette a vizualitást. Megteremtette a hordozható könyvet, amelyet az emberek magukban, másoktól elkülönülve olvashattak.⁴

Számos könyvtár főbejárata felett áll kőbe vésvé a mondat: „Az igazság szabad-dá tesz”.⁵ McLuhan szerint a könyvek az olvasót a többi írástudóval való kapcsolattartás szükségszerűsége alól szabadítják fel. A festőművészethez hasonlóan a nyomtatott könyv is az individualizmust dicsőíti.

4. Az elektronika kora: a globális falu létrejötte

McLuhan szerint a nyomtatott szó hatalmának vége: „A nyomtatás korának... nekrológiát már a távírón világgá kürtölték.” Samuel Morse találmánya természetesen csak az első volt az elektronikus kommunikációs eszközök közül, amelyek látán a korábbi generációk a sarki Media Markt üzletet csodaboltnak gondolhatnák.

Távíró	Telefon	Rádió
Filmvetítő	Lemezjátszó	
Televízió	Fénymásoló	Üzenetrögzítő
Számítógép	Videólejátszó	CD
Holográf	Mobiltelefon	Fax
DVD	Modem	Internet

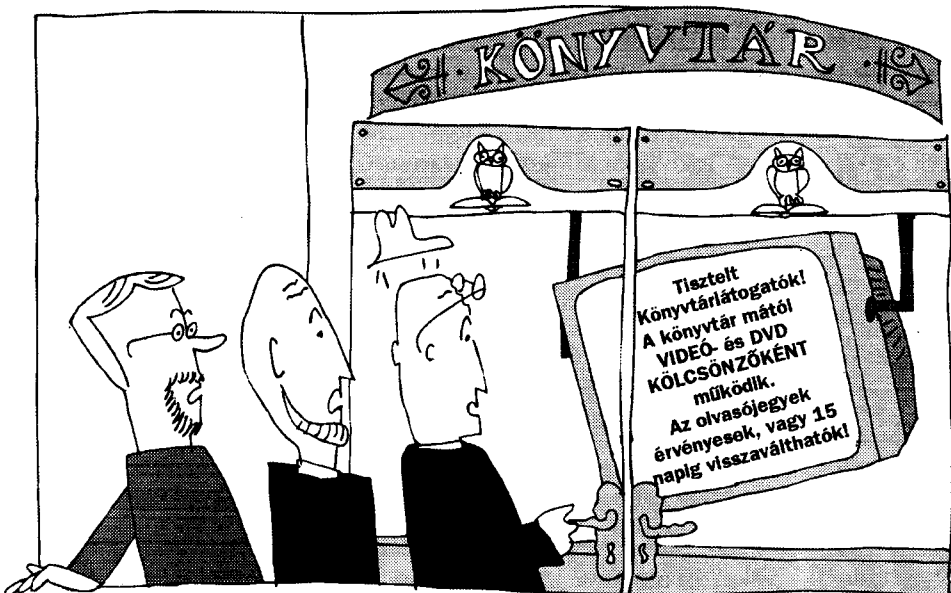
McLuhan 1980-ban bekövetkezett halála előtt megjósolta, hogy ezeknek a kommunikációs eszközöknek a megdöbbentő mértékű kulturális hatását a számítógépes szoftverek forradalma messze túlszárnyalja majd.

McLuhan kitartott amellett, hogy az elektronikus média újra törzsekbe szervezi az emberiséget. A késleltetés nélküli kommunikáció visszavezetett bennünket az ábécé előtti szóbeli hagyományhoz, amikor a hallás és az érintés sokkal fontosabb volt, mint a látás. Elindultunk „vissza a jövőbe.”

Az individualizmust, a magánéletet, a felaprózódott vagy „alkalmazott” tudást, a „nézőpontokat” és a specializált célokat egy olyan mozaik-világ mindent átfogó tudatossága váltja fel, amelyben a teret és az időt legyőzi a televízió, a repülőgép és a számítógépek. Ez a világ az azonnaliság, a „mindent egyszerre” világa, amelyben minden rezonál minden másra, mint egy elektromos mezőben.⁶

McLuhan egy önmagában álló globális falu polgáráként lát valamennyiönket. Az elektronikus média segítségével azonnal kapcsolatba kerülhetünk a világon bárkivel és bárhol. Nem léteznek többé zárt emberi közösségek. Az üres gyomrok korgása Katmanduban vagy a tankok robaja Koszovóban ott vibrál minden lakás nappalijában, Kalocsán éppúgy, mint Kansas City-ben. Az első, írásbeliség-utáni generáció számára a magánélet luxus, ha nem egyenesen a múlt átka. Bolygónk olyan, akár egy bevásárlóközpont, ahol kíváncsiskodó emberek ütik egymás dolgába orrukat. A világ polgárai ismét akusztikus térben élnek.

A lineáris logika a McLuhan által leírt elektronikus társadalomban nem vezet célra. Az akusztikus tér lakói már nem azt kérdezik egymástól: „Tudsz-e követni?”, hanem azt, hogy „Ez hogyan érint téged?” Amit érzünk sokkal fontosabb, mint amit gondolunk.

A TELEVÍZIÓ MINT LANGYOS MÉDIUM

McLuhan médiakultúra elemzésének célja az volt, hogy magyarázatot adjon a hatvanas évek társadalmi nyugtalanságára, és felhívja a figyelmet azokra az addig példa nélkül álló változásokra, amelyek az elektronikus korba lépett társadalom előtt tornyosultak. Mivel a televízió éppen akkoriban vált meghatározó médiummá, McLuhan erőfeszítései főleg arra irányultak, hogy a televízió alapvető természetét és forradalmasító hatását leírja.

McLuhan a médiát forró, illetve langyos kategóriába sorolta. A forró média kategóriájába azok a nagy felbontóképességű kommunikációs csatornák tartoznak, amelyek általában egyetlen érzékszervre hatnak. A nyomtatás egy forró, vizuális médium, hasonlóan a fényképekhez és a mozifilmekhez. Sok részletet és információt tömörítenek olyan formába, amelynek befogadásához csekély erőfeszítésre van szükség a néző részéről. McLuhan ennek a könyvnek a szövegét a „forró”, míg a képregényeket a „langyos” kategóriába sorolta volna. A langyos média alacsony felbontású megjelenítési módja bevon az értelmezésbe, az üres helyek kitöltésében aktív részvételt kíván.

McLuhan szerint egy előadás forró, míg az azt követő vita langyos. Az erőszakos, érzelmekre ható értékesítési technika forró, míg az értelemre apelláló langyos. Platón szillogizmusai forróak voltak, Arisztotelész entimémái langyosak. Annak ellenére, hogy a rádiót többen az „értelem teátrumának” nevezik, McLuhan forrónak tartotta, mert a rádió egyetlen csatornán keresztül sugároz részletes információt. Ezzel szemben a telefont langyosnak tekintette, mert személyes természeténél fogva reakciókat kíván.

Figyeljük meg a párhuzamot McLuhan forró és langyos kategóriái, illetve a bal és jobb agyfélteke funkciói között. A forró média erős vizualitásra törekszik, logikus és elkülöníthető egyéni információcsomagokat hordoz. A langyos média jól hallható, intuitív és érzelmileg magával ragadó igyekszik lenni. Eltérően a forró kategóriába tartozó fényképezőgéptől, ami az előtérben álló alakra összpontosít, a langyos (jobb féltekére irányuló) média megvilágítja a környezetet és lehetővé teszi a befogadók számára, hogy behelyezkedjenek a történetbe. Az emberek többnyire vizuális médiumnak tekintik a televíziót, ám McLuhan kétségbe vonta ezt az elképzelést. A televíziót kifejezetten langyos, hallható és tapintható médiumnak tartotta.

A televízió langyos, mert aktív részvételt igényel a néző részéről a meghatározatlan és elmosódott képek kiegészítésében. Az alacsony felbontóképességű képernyő egymástól távol elhelyezkedő pontokat mutat, melyeket a nézőknek kell összekapcsolniuk belső mentális kivetítőjükön. Eltérően a rádiótól vagy a nyomtatott szövegtől, a televízió egyaránt kínál látványt és hangot a nézőnek. Rádiózás közben talán még tanulni is lehet, ám a legtöbb embernél a háttértelevíziózás nem válik be.

EGY KORSZAK KÜSZÖBÉN: NÉHÁNY PÉLDA

McLuhan saját történelemszemléletét a média hatására bekövetkező változások példáival igyekezett alátámasztani. Néhány általa felkínált bizonyítékot idé-

zek a politika, az oktatás, a szex és a kábítószeres világából. Továbbá megemlítek olyan eseményeket is, amelyek halála után történtek, ám bizonyítékként szolgálhatnak elméletéhez. Biztos vagyok benne, hogy McLuhan is felhasználta volna ezeket a következményszerű eseményeket technológiai determinizmus elméletének alátámasztására.

Politika

Politikai vezetők az elektronika korában könnyen boldogulhatnak a jövőről való elképzelések hiányában is, de nem lehetnek sikeresek karizma nélkül. Larry King, Ted Koppel és David Letterman azért lehetnek sztárok, mert azon a személyes hangon szólnak a tévénézőkhöz, ahogyan a nyomtatás előtti korban a kikiáltók tették. McLuhan szerint „az a politikus jelölt, aki otthon van a televízió világában – függetlenül pártjától, céljaitól, meggyőződésétől – a történelemben eddig soha nem látott hatalomra tehet szert”.⁷ A politikai újságírók 1992-ben gúnyolódtak, amikor Bill Clinton az MTV-n szaxofonozott, majd egy gazdasági csúcstalálkozón egy talk-show műsorvezetői stílusával elnökölt. De a leendő elnök megmutatta, hogy a generációk közötti szakadék valójában kommunikációs szakadék. Megértette, hogy a nézőközönség hamarabb odafigyel egy hangfalra mint egy hangadóra.

1969-ben McLuhan megfigyelte, hogy „a nyugati világot éppolyan gyorsan forradalmasítja az elektronikus média, mint ahogy a kelet nyugatiasodik”.⁸ A vasfüggöny ugyan kirekeszthette Kelet-Európából a nyugati embereket, az árucikket és a sajtótermékeket, de nem tudott gátat vetni a globális falu más részeiből érkező és az elektronikus média által terjesztett szabadságról szóló híreknek. Ennek ellenére kevesen mérték fel az elektronikus forradalom hatását. A kelet-európai kommunista blokk kormányainak 1989-es hirtelen összeomlása meglepte a politológusokat. McLuhan, aki szerint a társadalmi valóságot a kommunikációs technológia határozza meg, valószínűleg meglepődött volna, hogy erre ilyen sokáig kellett várni.

Oktatás

McLuhan szerint a fejlődés kellős közepén élő emberek jobban ragaszkodnak ahhoz, ami volt, mint ahhoz, ami van. Jellegzetes példával szolgálnak erre nézve az oktatási intézmények. Mire Johnny elkezd az iskolát, már több mint tízezer órát tölt a televízió előtt. McLuhan szerint egy gyerek elmélyülést igénylő elfoglaltságra vágyik, nem pedig folyamatos elkülönülésre. „Ám hirtelen kiragadják a televízió langyos, magába ölelő méhéből, és egy hihetetlenül bürokratikus, tanórák és osztályzatok rendszerében a nyomtatott szöveg forró médiumának teszik ki.”⁹ Johnny barátja, Jenny felfedezi, hogy a keddi órájának nem a 4-es szám a sztárja, mint a Szezám utcában. A szavak egymás után vánszorognak a táblán, ahelyett, hogy büszkén sorjázának, mint a felhasználóbarát képernyőn. McLuhan azt állítja, hogy a mai gyerek tudatában van annak, hogy az iskola kezdetével megszakad addigi fejlődése. Azért, mert a tanár még mindig audio-vizuális segédeszköznek

tekinti a videót, nem pedig a tanulás elsődleges eszközének. Jenny és Johnny információs szintje nagyot zuhan, amint belépnek az osztályterembe.

Az akusztikus média valóságos fenyegetést jelent annak az oktatási intézménynek, amelynek anyagi érdeke fűződik a könyvekhez. A kormány az iskolákat „intellektuális büntető intézményekként” működteti, amelyekben vizuális- és nyomtatottszöveg-orientált tanárok őrködnek a fejlődő elmék felett. Az eredmény Alice Cooper kultúra ellenes dalának diadalmas és egyben keserű „Örökre vége a sulinak” jajkiáltása.¹⁰ A helyzet iróniája McLuhan szemszögéből az, hogy maga az iskola – nem pedig a keményrock – a destruktív elem. Ha a tanárok „alámerülénének az elektronikus technológia örvényében”, akkor az „elefántcsonttornyot” szempillantás alatt modern „irányítótornyá” változtathatnák.

Szex és drogok

McLuhan egyik legvitatottabb állítása szerint a televízió hallható és egyben tapintható médium is. Meg volt győződve róla, hogy a „televízió közvetlenül a bőrünkre tetoválja üzenetét”, majd ezt a „tényt” kapcsolatba hozta az utóbbi évtizedekben elterjedt fizikai érintkezés, meztelenség és nyilvános szexualitás jelenségével. Mivel a televízió az érintés médiuma, amikor bekapcsoljuk a készüléket, magunkat is felhangoljuk. McLuhan első, *The Mechanical Bride* című könyvében előrevetítette a virtuális valóság érzéki lehetőségeivel kapcsolatos jelenlegi hisztériát.¹¹ Úgy gondolta, hogy az 1960-as években kezdődött szexuális forradalom elkerülhetetlen következménye volt annak a feszültségnek, amellyel az egymással szemben álló médiakultúrák mezsgyéjén nevelkedő fiatalság szembesült.

Hasonló módon gondolkozott a kábítószerekről is. A marihuána, a kokain és az LSD használatát olyan kísérletezésnek tekintette, amellyel a drogfüggők az őket körülvevő elektronikus környezet által felkínált, az összes érzékszervet megmozgató, „mindent egyszerre” teljes élményét akarták megvalósítani. Mint hívő katolikus, McLuhan távolról sem lelkesedett a hallucinogén kábítószerért, de az erkölcsi ítéletektől is tartózkodott. Amikor a tudattágító drogok legalizálásáról kérdezték, így válaszolt:

A személyes véleményem lényegtelen, mivel minden ehhez hasonló jogi korlátozás hiábavaló és szükségszerűen meg fog szűnni. Semmivel sem lenne egyszerűbb betiltani a drogokat egy újra törzsi létformát öltő társadalomban, mint száműzni a karórákat egy gépesített kultúrából.¹²

EGY ÚJ KORSZAK HAJNALA?

A kommunikációs technológia forradalma felveti a kérdést, hogy vajon a számítógépek tovább lendítettek-e bennünket egy olyan „interaktív korbba” vagy „digitális világba”, amely jelentősen különbözik a McLuhan által felvázolt négy történelmi korszaktól. Bár a válasz nem egyértelmű, az „összeolvadt” multimédia-rendszerek már a látóhatáron belül vannak.

A kábeltelevíziót és a digitális telefont egy korai prototípus ötvözi az internet interaktivitásával. Ez az eszköz az előző korszakok jellegzetességeit egyesítve egy új szakaszt vezet be, az interaktivitást. A média közönsége még soha sem volt képes részt venni és beleszólni egy látott történet alakulásába. Pedig ezt ígéri az egyenes adásban sugárzott interaktív média. Képzeljük csak el, ahogy a *Ryan közlegény megmentése* című filmet áthelyezzük Normandiából Dél Bronx-ba, vagy a foci VB játékosainak mezét kanárisárgára változtatjuk, a játékot pedig Homer és Bart Simpson közvetíti. Az első kalandozások a virtuális valóság birodalmában már mindezt lehetővé teszik.

Az új technológia elméleti vonatkozásai óriási jelentőségűek, ám következményeit nehéz lenne pontosan megjósolni. Nem kizárt, hogy egy olyan új korba lépünk, amelyben McLuhan kategóriái még homályosabbak, hovatovább alkalmazhatatlanok. Hogyan dönthetnénk el, hogy egy médium „forró” vagy „langyos”, ha az mindkettő ötvözte? Lehet, hogy mi hozzuk létre az eszközeinket és azok visszahatnak ránk, de a virtuális valóságban nem változtatnánk-e hirtelen irányt és nem formálnánk-e azonnal újra az eszközeinket (és fordítva) egy végtelenített körforgásban?

A futuristák, mint például Donna Haraway, meg vannak győződve róla, hogy a határvonal az ember és eszközei között kétségkívül el fog tűnni, és a „cyborg” kora elérkezett.¹³ Bár számítógépeink még nincsenek beültetve testünkbe, a szellemi munkát végzők közül kevesen tudnak meglenni nélkülük. A mesterséges intelligencia épp olyan nélkülözhetetlen a modern életben, mint testünk bármely más, McLuhan által elemzett kiterjesztése. A fényképezőgéppel és a televízióval látótávolságunkat, a parabolaantennával hallószervünk működését, a számítógéppel és az internettel pedig agyunk teljesítőképességét növeljük. Az emberi test a kommunikációs technológia segítségével teljesítőképességének tetőfokára ért. Akár új digitális korszaknak vagy egyszerűen az elektronikus kor logikus fejlődésének nevezzük is a jelenséget, szinte teljesen mindegy. Akárhogy nézzük, benne vagyunk nyakig.

KRITIKA: NEM LÉTEZIK, HOGY IGAZA LEGYEN! DE HA MÉGIS?

Andy Warhol pop-art művész szerint egyszer az életben mindenkinek jár tizenöt percnyi hírnév. Marshall McLuhannak tizenöt év jutott. Az értelmiségiek hajlamosak gyanakodni híres és jól kereső pályatársaikra; talán McLuhan óriási népszerűsége ösztönözte a kritikusokat, hogy kétségbe vonják módszereit és tanítását. A McLuhan: *Hot & Cold* valamint a McLuhan: *Pro & Con* című kritikai esszégyűjtemények lapjai végnélküli kárhozzátástól visszhangzanak.

„[McLuhan] jobban szereti megerőszkolni a figyelmünket mint elcsábítani az elmenket.”¹⁴

„Az egész egyetemes kultúrát végigböngészte a barlangrajzoktól a Mad magazinig, hogy legalább valami töredéket találjon omladozó rendszerének alátámasztására.”¹⁵

„Stílusa... sűrű kód, melyen keresztül esetlen metaforák derengnek.”¹⁶

McLuhan talán éppen azért nevezte gondolatait inkább „puhatolózásoknak”, mint sem „elméleteknek”, hogy ezzel eleve kitérhessen a kritikusok elől. De ha valóban ez volt a terve, sajnos nem vált be. Paul Levinson, a kommunikációtudomány professzora szellemesen utalt arra, milyen „elbűvölően kerül meg a logikát” McLuhan, ám kerülőútjaitól korántsem volt mindenki elragadtatva. George Gordon, a Fordham Egyetem kommunikáció tanszékének vezetője „McLököttségnek”-nek nevezi kollégája munkáját, és teljesen értéktelennek minősíti azt. Gordon szerint „egyetlen alátámasztható és megismételt, induktív vagy deduktív tudományos bizonyíték sem igazolja McLuhan bármely híres szlogenjét, metaforáját vagy kijelentését.”¹⁷ Valóban nehéz elképzelni, miként lehetne bizonyítani, hogy a fonetikus ábécé hozta létre a görög filozófiát, a nyomdagép szülte a nacionalizmust, és a televízió egy tapintható médium.

Ugyanakkor egyértelműen azt sem jelenthetjük ki, hogy nem volt igaza, mert nem lehetünk biztosak afelől, hogy mit is mondott valójában. Mint író, McLuhan gyakran figyelmen kívül hagyta a linearitást és a sorrendet, amelyekről azt tartotta, hogy azok még a nyomdatechnika hagyatékai. Mint szónok, mestere volt az emlékezetes frázisoknak és tíz másodperces hangklippeknek, de a lényeg többnyire ködbe veszett és ritkán állt össze egységes rendszerré. Például mit jelentsen az, hogy a televízió egy „langyos médium”? Vajon a ma gyártott nagyfelbontású képernyők megváltoztatnák-e McLuhan elemzését? Meglátásainak következtlen találása miatt ezt már soha nem tudjuk meg.

Mivel a determinisztikus elméletek szerint az életben mindent egy tényező – Marxnál a gazdaság, Freudnál a szex, McLuhannál pedig a média – határoz meg, nincs lehetőségünk arra, hogy objektíven, az elméleten kívül helyezkedve támaszkodjunk alá vagy vonjunk kétségbe állításait. Azok, akik szerint egy elmélet hitelét tesztelhetősége bizonyítja, nehezen tudják komolyan venni McLuhan csapongásait. Maga McLuhan azzal utasította vissza becsmérőit, hogy „bal-agyféltekés” kritikusoknak nevezte őket, akik képtelenek megérteni „jobb-agyféltekés” fogalmakat. Az ő szemszögéből nézve ki mondhatja, hogy nincs igaza?

Tom Wolfe megfordítja a kérdést: „És ha igaza van?” Tegyük fel, hogy McLuhan az, aminek tűnik, Newton, Darwin, Freud, Einstein és Pavlov óta a legjelentősebb gondolkodó.¹⁸ McLuhan gondolatainak effajta felmagasztalása azonban sokkal gyakoribb a médiában dolgozók körében, mint az elméleti szakemberek között. Tony Schwartz, a politikai kampányok elismert szakértője ellenben hitelt ad McLuhan azon gondolatának, hogy az emberi attitűdök nem egyszerűen eszmék, amelyeket szavak formájában lehet az emberek tudatába áthelyezni. Hiszen azok olyan érzelmi reakciók, amelyeket ismerős ingerekkel lehet kiváltani. Az elektronikus média nem oktat, hanem ezt az ismerős hangot üti meg.

Malcolm Muggeridge a vallásos műsorokról készített elemzésében visszhangozza McLuhan média-mint-üzenet tételét. Muggeridge, aki a BBC-nél szerzett műsorvezetői tapasztalatokat, illetve a *Punch* brit vicclap szerkesztőjeként dolgozott egy ideig, meg van győződve róla, hogy ostobaság azt hinni, hogy Isten szeretetének üzenete makulátlanul megjeleníthető a képernyőn. Szerinte „semmi sem válik nagyszerűbbé, szebbé, titokzatosabbá vagy bonyolultabbá pusztán azért, hogy a televízióban foglalkoznak vele.”¹⁹ A televíziós evangélikátorok erőfeszíté-

seit egy bordélyház félretájékoztató zongoristájának munkájához hasonlítja, aki éppen a *Futva jöttem elibéd* című vallásos éneket zongorázza a vendégek és a „dolgozók” lelki épülésére. A médium maga az üzenet.

Nehéz volna ma bárkit is találni, aki részben vagy teljesen elfogadná McLuhan elképzeléseit. Történelemelemzése mégis felkeltette az érdeklődést az új média-technológiák okozta kulturális változások iránt. Más tudósok visszafogottabb kijelentéseket tettek és azokat szigorúbban dokumentálták, ám egyikük sem volt képes olyan szintű tudatosságot ébreszteni a média iránt, mint McLuhan csalóka kijelentései és drámai metaforái. Kenneth Boulding közgazdász, aki a Colorádói Egyetem viselkedéstudományi intézetét vezette, a McLuhan által kiváltott pro és kontra véleményeket egy találó metaforába sűríti: „A különlegesen kreatív elméknek általában jellemzője, hogy ugyan egy igen hatalmas szöveget találnak el, de nem pontosan a fején.”²⁰

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK

1. Mit mondana McLuhan az *internetnek* a *globális falura* gyakorolt hatásáról? Vegyük figyelembe, hogy az Egyesült Államokban csökken a polgári, politikai és vallási aktivitás.²¹ Növelte-e a társadalmi összetartozást az elektronikus *technológia*?
2. McLuhan *forró* médiumnak tekinti a mozifilmet. Figyelembe véve, hogy elmélete szerint a televízió *langyos* médium, milyen érvekkel támasztaná alá azt a feltevést, hogy a filmet is „langyos” médiumként kellene kezelni?
3. Milyen közelmúltban látott televíziós hírrel tudná illusztrálni McLuhannak a *globális faluról* alkotott elképzelését?
4. Hogyan érvelne McLuhan *technológiai determinizmus* elméletével szemben?